

Educația – generator al clasei de mijloc

Gabriela Neagu

ICCV

Unul dintre principalele criterii în funcție de care populația, dar și specialiștii identifică clasa mijlocie este nivelul de educație. Fiecărui nivel de învățământ din ierarhia educațională îi corespunde o poziție socială din cadrul ierarhiei sociale. De regulă, nivelurile secundar și superior de învățământ corespund pozițiilor sociale medii și înalte. În articolul de față ne-am propus o analiză a relației dintre educație și clasa de mijloc din România. Datele care stau la baza analizei provin din Anuarul Statistic, Recensământul populației și locuințelor din 1992 și 2002, precum și din studii și cercetări asupra situației învățământului din România înainte și după 1989, din analize asupra autoidentificării de clasă etc. Rezultatele analizei noastre au scos în evidență faptul că clasa mijlocie din România este una dominantă din punctul de vedere al capitalului cultural-educațional. Capitalul economic este slab reprezentat la nivelul clasei noastre de mijloc. Din punctul de vedere al capitalului cultural-educațional, clasa de mijloc din România este asemănătoare claselor de mijloc din societățile occidentale. Existența și tendințele clare de accentuare a inegalităților sociale în fața educației sunt factori care afectează grav procesul de constituire a clasei noastre mijlocii. Pe termen lung, inegalitățile de șanse de acces la educație conduc la restrângerea semnificativă a „frontierelor” și conținutului clasei mijlocii din România.

În studiile asupra claselor sociale¹, sociologii români evidențiază faptul că delimitarea și definirea „frontierelor” și a conținutului fiecărei clase sociale în parte este un proces dificil. Dacă la nivelul societăților occidentale situația este relativ simplă, dat fiind faptul că există o relație puternică între educație, ocupație, venituri, proprietate, mod și stil de viață etc., care facilitează identificarea claselor sociale, în societățile Europei Centrale și de Est această relație nu mai este foarte clară. De exemplu, raportându-ne strict la societatea românească, în cazul unui nivel de instruire înalt, multe dintre ocupațiile intelectuale nu se asociază cu venituri ridicate, după cum

un nivel de educație scăzut sau ocupațiile manuale nu înseamnă neapărat venituri modeste. De asemenea, veniturile foarte ridicate, deținerea unor bunuri și proprietăți de mare valoare, un nivel de educație cel mult mediu nu te situează în elita societății. Dificultățile devin cu mult mai mari atunci când este vorba despre delimitarea și definirea „forntierelor” și a conținutului clasei de mijloc, dată fiind heterogenitatea subgrupurilor care compun clasa de mijloc. Dincolo însă de diferențele care le caracterizează, subgrupurile ce formează clasa de mijloc din România au și o trăsătură comună: urmăresc în permanență distanțarea de clasa de jos și apropierea de

elita socială. Pentru a-și atinge obiectivul, oamenii nu numai că trebuie să adopte atitudini, comportamente, moduri și stiluri de viață specifice elitei sociale, ci mai ales să achiziționeze *capital* care, potrivit lui P. Bourdieu este de natură economică, socială și educațională. Dintre cele trei tipuri de capital, cel de natură educațională este, cel puțin teoretic, cel mai accesibil și se poate constitui într-o sursă de achiziționare și a celorlalte două tipuri: economic și social.

Diplomele școlare care atestă absolvirea unui nivel de educație reprezintă o proprietate, un bun pe care indivizii îl pot converti în capital material-financiar și în capital social. Fiecărui nivel de educație din ierarhia educațională îi corespunde o poziție din ierarhia socială. Astfel, cu cât nivelul de educație atins de către un individ este mai înalt, cu atât valoarea socială a diplomei este mai mare, iar posibilitățile de convertire ale acesteia în capital economic și social cresc. Majoritatea studiilor și cercetărilor care au vizat relația dintre educație și structură socială, au evidențiat faptul că, dintre toate clasele sociale, clasa de mijloc este cea care s-a sprijinit în cea mai mare măsură pe capitalul educațional pentru menținerea și transmiterea pozițiilor sociale ocupate urmașilor săi. Din acest motiv, școala a avut întotdeauna o importanță majoră pentru clasa mijlocie fiind locul de formare al acesteia, de reproducere, loc de muncă și factor de ascensiune socială.

Dacă în ceea ce privește noțiunea de clasă de mijloc nu dispunem până în momentul de față, de o definiție unanim acceptată, în ciuda numeroaselor lucrări, studii și cercetări în domeniu și a eforturilor considerabile ale autorilor, sociologii au totuși un punct de vedere comun: conținutul și „frontierele” clasei de mijloc de astăzi sunt foarte diferite de cele ale clasei de mijloc din trecut. Diferențele

sunt atât de ordin cantitativ – restrângerea sau extinderea clasei de mijloc –, cât și de ordin calitativ – subgrupurile care formează clasa de mijloc de astăzi au alte caracteristici decât cele care o formau în trecut. Una dintre principalele surse ale acestor diferențieri o constituie educația. De altfel, clasică opoziție dintre *vechea clasă de mijloc* și *noua clasă de mijloc* are ca punct de plecare dezvoltarea unui nou mod de formare a acestei clase în care rolul școlii ca instanță de selecție, repartiție și reproducție socială a devenit unul predominant.

Literatura de specialitate indică faptul că opoziția dintre *vechea clasă de mijloc* și *noua clasă de mijloc* a fost semnalată încă din 1897 de către Gustav Schmoller care identifica două mari dimensiuni în interiorul clasei de mijloc germane (Chauvel, 1998). Prima dimensiune, *Obere* și *Untere Mittelstand* (clasa de mijloc superioară și clasa de mijloc intermediară) făcea distincția între limita superioară a clasei de mijloc și limita inferioară a acesteia. Dezvoltarea și progresul economic pe care le-a cunoscut societatea germană în acea perioadă, importanța educației și a calificărilor profesionale se reflectă la nivelul celei de-a doua dimensiuni a clasei de mijloc: *Alte* (vechea clasă de mijloc) – formată din țărani, artizani și comercianți – și *Neue Mittelstand* (noua clasă de mijloc) – formată din salariați, lucrători în servicii, funcționari etc. (Chauvel, 1998). Într-o reprezentare grafică a societății, sub forma unei scheme cu două axe perpendiculare (axa verticală exprimă cantitatea globală de capital economic și/sau cultural, iar axa orizontală reprezintă poziționarea capitalului economic – la dreapta politică – și cultural – la stânga politică) (Gavrilescu, 2003) se readuce în atenție opoziția dintre clasa de mijloc superioară și clasa de mijloc inferioară, precum și cea dintre *vechea clasă de mijloc* și *noua clasă de mijloc*.

Clasa de mijloc reprezentată în această schemă atât pe axa verticală, cât și pe cea orizontală, se relevă ca fiind extrem de heterogenă în ceea ce privește tipul de capital deținut. Axa verticală reflectă inegalitățile de ordin economic din interiorul clasei de mijloc (venituri, consum, mod și stil de viață etc.) și opune clasa de mijloc superioară clasei de mijloc inferioare. Axa orizontală reflectă opoziția dintre *vechea clasă de mijloc* dominantă din punct de vedere al capitalului economic și *noua clasă de mijloc* dominantă din punct de vedere cultural, însă dominată economic. Educația se relevă astfel ca fiind mult mai importantă pentru *noua clasă de mijloc* decât pentru cei din *vechea clasă de mijloc*. Acumularea de capital cultural-educational și creșterea posibilităților de conversiune a acestuia în capital economic și social a fost principala sursă a apariției „gulerelor albe” (Mills, 1959), a „noii clase de mijloc salariată” (Touraine, 1969) și a stat la baza procesului de *moyennisation* a societății occidentale descris de H. Mendras (1988).

Creșterea nivelului de educație al populației s-a dovedit astfel a avea implicații majore asupra configurației și evoluției structurii sociale. Dincolo de nivelul de cunoștințe, capacități și aptitudini pe care le atestă, diplomele școlare înseamnă și șanse de a accede la diferite niveluri din ierarhia socială. În prezent, analiza relației dintre educație și structură socială în general și clasa de mijloc în particular, a revenit în atenția sociologilor datorită accentuării decalajului dintre evoluția ierarhiei educaționale și a celei sociale. Sociologii, și nu numai, apreciază că în ultimele decenii a avut loc o creștere considerabilă a nivelului de educație al populației. În societățile occidentale, 70-80% dintr-o generație finalizează învățământul secundar și mai mult de jumătate dintre aceștia își continuă studiile într-o formă de învățământ superior,

în timp ce numărul pozițiilor intermediare și înalte din cadrul ierarhiei sociale a evoluat mult mai lent. Astfel, o parte importantă a absolvenților de învățământ secundar, dar și superior trebuie să ocupe poziții sociale aflate sub nivelul lor de pregătire fapt care conduce la sentimente de frustrare sau de neîncredere în școală. La nivelul societăților occidentale, situația este apreciată ca fiind cu atât mai gravă cu cât majoritatea celor care finalizează nivelurile înalte de educație sunt urmașii *noii clase de mijloc* formată în perioada „celor 30 de ani glorioși” (1945-1975) și care a acumulat în mod preponderent capital cultural-educational. Creșterea cererii de educație din partea tuturor categoriilor sociale, pentru niveluri tot mai înalte de educație, creșterea costurilor cu educația pare să-i defavorizeze pe urmașii *noii clase de mijloc* care-și văd astfel reduse șansele de a-și menține pozițiile sociale ocupate de părinții lor. Viitorul *noii clase de mijloc* și, în consecință, al unei părți importante din clasa de mijloc occidentală, pare, în opinia sociologilor, incert (Chauvel, 1998). Lucări recente asupra relației dintre educație și structura de clasă insistă pe necesitatea evaluării efectelor și consecințelor creșterii nivelului de educație al populației asupra sentimentului de apartenență la o clasă socială, a modului în care pot să coexiste în cadrul aceluiași domeniu de activitate, profesie, indivizii cu nivel de educație identic, dar cu origini sociale extrem de diferite etc.

Profesionalizarea muncii și proprietatea privată constituie principalele surse de formare a clasei mijlocii din România (Urse, 2003). Date fiind însă particularitățile socioeconomice și politice ale României dimensiunea cultural-educatională este, cel puțin pentru moment, dominantă la nivelul clasei noastre mijlocii. Astfel, la nivelul societății românești *vechea clasă de mijloc* este cea dominantă din punct de vedere al

capitalului cultural-educational, iar *noua clasă de mijloc* este cea formată în principal după 1990 și care domină economic. Spre deosebire însă de societățile occidentale, în România atât viitorul *vechii clase de mijloc*, cât și cel al *noii clase de mijloc* este marcat de nesiguranță.

Capital cultural versus capital economic. România înainte de 1989

În ansamblu, nivelul de educație al populației din România a crescut considerabil în ultimele decenii fără a atinge însă valori comparabile cu cele din țările occidentale. Procesul de industrializare care a început și în România după încheierea celui de-al doilea război mondial a impus creșterea nivelului de calificare a forței de muncă și, în consecință, a nivelului de școlarizare al populației. Creșterea gradului de

accesibilitate a învățământului, capacitatea pieței muncii de a absorbi un volum mare de forță de muncă au ridicat semnificativ valoarea socială a diplomelor școlare și au condus la un amplu proces de mobilitate educațională și ocupațională, inter și intragenerațională (Mărginean, 2004).

În perioada regimului comunist, ponderea populației școlare în totalul populației a crescut de la 13,9% în 1948/49 la 26,1% în 1978/79 și a fost însoțită de creșterea numărului de instituții de învățământ – de la 20.224 în 1949/50 la 29.904 în 1979/80 – și a personalului didactic – de la 86.490 în 1948/49 la 227.623 în 1988/89 (Gal, 2002). Stocul de învățământ, măsurat prin număr de ani de școală pe persoană, înregistrează creșteri semnificative de la 3,5 ani în anii '50 la 5,7 ani în 1970, pentru ca în anii '80 să depășească 10 ani; la fel și speranța de viață școlară de la 7,09 ani/copil în 1977, la 8,55 ani la începutul anilor '80.

Tabelul 1. Copii, elevi și studenți înscriși în sistemul de învățământ pe ani școlari/universitari și pe nivele de studii (Gal, 2002)

Ani școlari	Total populație școlară	Nivel de studii							
		Preșcolar	Primar	Gimnazial	Liceal	Profesional/ucenici	Postliceal/maistri	Superior	Total
1938/39	1.781.290	5,0	81,8	6,7	2,8	2,2	–	1,5	100
1949/50	2.270.151	8,2	63,6	15,2	3,8	3,6	3,5	2,1	100
1959/60	2.862.697	11,0	52,7	21,9	7,3	3,6	1,2	2,3	100
1969/70	4.335.334	9,9	32,4	35,4	11,6	6,1	1,0	3,6	100
1979/80	5.592.663	16,3	27,7	31,1	18,4	2,6	0,5	3,4	100
1989/90	5.544.648	15,1	24,9	27,3	24,3	5,4	0,0	3	100

Sursa: CNS, Învățământul în România – date statistice, 1996.

Distribuția populației școlare pe niveluri de învățământ relevă o creștere constantă a acestora până la începutul anilor '80 pentru toate nivelurile de învățământ. Nivelurile primar și gimnazial devin foarte

accesibile pentru toate categoriile sociale, iar prin prelungirea progresivă a duratei obligatorii de școlarizare și gradul de accesibilitate al primei trepte de liceu se mărește. Prelungirea duratei obligatorii de

școlarizare până la 10 ani în anii '80 a creat posibilitatea ca toate categoriile sociale să fie reprezentate prin urmașii lor la nivelul secundar de învățământ, iar șansele ca cei cu origini sociale modeste să accedă la nivelul superior de învățământ să crească. După cum se observă la sfârșitul anilor '80, majoritatea absolvenților de învățământ gimnazial se regăsesc în învățământul liceal. Măsurile aplicate la nivelul sistemului de învățământ au contribuit la creșterea gradului de mobilitate educațională. Studii recente asupra procesului de mobilitate socială (Căpățână, 2000) relevă faptul că, în 1999, 78% din populația de 25 de ani și peste avea un statut educațional diferit de cel al părinților. Același studiu însă subliniază faptul că, deși mobilitatea educațională este una ascendentă, predominantă este mobilitatea de gradul I (succesorii dobândesc un nivel educațional doar cu o treaptă – cea imediat următoare – față de cea a tatălui, indiferent de nivelul de instrucție). Aceasta înseamnă că, și în România, ca și în alte țări, ceea ce se credea a fi un „miracol” pedagogic și social s-a dovedit a fi doar o nouă formă de selecție socială: inegalitățile de șanse de acces la educație nu au dispărut, ci doar s-au transferat spre niveluri mai înalte de educație, iar șansele de valorificare a diplomelor școlare erau cu atât mai ridicate, cu cât originea socială a indivizilor este mai înaltă.

Spre desosebire de nivelurile primar și gimnazial, învățământul secundar și cel postsecundar (postliceal, tehnic și de maiștri, universitar) au avut o evoluție aparte în perioada comunistă. Cele două niveluri de învățământ erau principalele surse de „alimentare” pentru pozițiile sociale intermediare și superioare din cadrul ierarhiei societății comuniste. Dacă gradul de omogenizare al claselor sociale din perioada comunistă era ridicat la nivelul veniturilor, libertății de expresie, inițiativei personale, dreptului la proprietate etc.

diferențele în interiorul acestora erau date de nivelul de educație și pregătire profesională: de la cei cu un nivel educațional de bază, muncitori necalificați, la cei cu un nivel mediu, tehnicieni, maiștri și specialiști cu studii superioare (Urse, 2003). Dintre toate nivelurile de învățământ cel liceal, a cunoscut cea mai mare dezvoltare (numărul de instituții de învățământ a crescut de la 281 între 1948/49, la 981 până în 1989/90, iar ponderea populației cuprinsă în învățământul liceal a crescut de 6,4 ori în aceeași perioadă) însă majoritatea liceelor aveau profil tehnic-industrial și „alimentau” pozițiile intermediare de la baza ierarhiei. Instituțiile de învățământ secundar care aveau un alt profil decât cel tehnic-industrial (economic, pedagogic, militar, sanitar, telecomunicații etc.) și ai căror absolvenți aveau șanse mai mari de a ocupa poziții sociale mai bune erau foarte puține și școlarizau un număr limitat de elevi. Controlul politic era cu mult mai riguros la nivelul superior de învățământ: număr redus de instituții de învățământ concentrate într-un număr limitat de orașe, ofertă educațională restricționată în ceea ce privește forma, tipul, specializările și profilurile acestora, introducerea și menținerea pe întreaga perioadă a unor criterii de selecție dure (celebrul *numerus clausus*) etc. Valoarea socială a diplomelor școlare, măsurată în șanse de acces în ocuparea unei poziții favorabile, mai ales a celor care atestau absolvirea nivelului superior de învățământ s-a menținut foarte înaltă pe întreaga durată a regimului comunist, în mare parte și datorită limitării accesului la educație al populației. Majoritatea absolvenților de învățământ superior din această perioadă vor reuși să-și mențină pozițiile sociale ocupate și după anii '80 ca urmare a unor și mai mari restricții de acces la acest nivel de educație, dar și după '90 datorită scăderii nivelului de trai al populației și creșterii costurilor cu educația.

Odată cu accentuarea crizei economice (mijlocul anilor '70, începutul anilor '80), absolvenții de învățământ secundar, indiferent de profilul sau specializarea dobândită, aveau mari dificultăți în integrarea profesională, iar atunci când reușeau, pozițiile sociale ocupate erau tot mai îndepărtate de limita superioară a ierarhiei sociale. Absolvirea învățământului superior era una dintre puținele soluții prin

care indivizii își puteau menține pozițiile sociale ocupate deja prin părinții lor sau de ascensiune socială. Cercetările realizate în acea perioadă în România, deși reduse ca număr, au evidențiat faptul că cererea de educație superioară din partea populației era foarte mare, dar accesul în învățământul superior devine tot mai puternic influențat de originea socială a individului.

Tabelul 2. Opțiuni școlare ale absolvenților de învățământ liceal (1974-1975)

Nivelul final dorit	Total	Băieți	Fete
Liceu	4,7	1,0	7,5
Școală postliceală	12,3	5,5	17,4
Învățământ superior de 3 ani	14,9	17,3	13,1
Învățământ superior de 4 sau mai mulți ani – curs de zi	57,6	63,8	53,0
Învățământ superior seral sau fără frecvență	7,0	9,4	5,3
Nedeciși	3,5	3,0	3,7
<i>Total</i>	100,0	100,0	100,0

Sursa: Andrei Novak, 1975.

În analiza sa asupra relației dintre originea socială și educație, R. Boudon (1974) susține faptul că, atitudinea față de școală este influențată nu numai de mediul socio-familial de proveniență al individului, ci și de percepțiile acestuia asupra valorii viitoare a diplomelor școlare. Analizând opțiunile școlare ale absolvenților de învățământ secundar din România de la mijlocul anilor '70, se observă faptul că diplomele de învățământ superior erau înalt valorizate de către majoritatea liceenilor: doar 4,7% dintre ei considerau liceul ca fiind ultimul nivel de educație pe care intenționau să-l atingă. Cu cât nivelul de educație era mai înalt cu atât opțiunile tinerilor erau mai numeroase: 57,6% intenționau să-și continue studiile în învățământul superior de lungă durată comparativ cu doar 27,2% care aveau în vedere învățământul superior de scurtă durată sau învățământul postliceal. Dacă cererea de educație superioară la

nivelul populației școlare era ridicată, accesul la educație era dependent de categoria socioprofesională a părinților, mediul de rezidență, tipul de liceu absolvit.

Diferențele dintre cei ai căror părinți ocupă poziții socioprofesionale situate la baza ierarhiei sociale (țărani) și cei ai căror părinți se regăsesc din punct de vedere socioprofesional fie în poziții intermediare, fie în vârful ierarhiei sociale (funcționari, intelectuali) sunt foarte mari: doar 1,6% dintre copiii de intelectuali și 2,0% dintre cei ai căror părinți sunt funcționari intenționează să-și încheie pregătirea școlară cu liceul, comparativ cu 6,8% dintre fiii/fiicele de țărani. De asemenea, doar 46,5% dintre copiii ai căror părinți sunt țărani optează pentru continuarea educației într-o formă de învățământ universitar de lungă durată față de 82,0% în cazul copiilor de intelectuali. Ponderea celor nedeciși este mai mică în

Tabelul 3. Opțiuni educaționale în funcție de categoria socioprofesională a părinților

Nivel final dorit	Categoriile socioprofesionale ale părinților				
	Țărani	Muncitori	Maiștri/Tehnicienii	Funcționari	Intelectuali
Liceu	6,8	5,7	3,0	2,0	1,6
Școală postliceală	18,2	13,5	9,6	8,6	3,2
Învățământ superior de 3 ani	16,8	16,6	10,7	15,9	6,0
Învățământ superior de 4 sau mai mulți ani – curs de zi	46,5	53,7	67,4	62,0	82,0
Învățământ superior seral sau fără frecvență	7,3	7,2	7,6	7,1	6,8
Nedeciși	4,4	3,3	1,7	4,4	0,4
<i>Total</i>	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Sursa: Andrei Novak, 1975.

cazul copiilor de intelectuali (0,4%) și mai mare în cazul copiilor de țărani (4,4%). Opțiunile pentru instituțiile de învățământ postliceal și universitar de scurtă durată sunt mai mari în cazul absolvenților de liceu ai căror părinți sunt țărani (18,2%, respectiv 16,8%) și mult mai reduse în cazul absolvenților care provin fie din familii de intelectuali (3,2% și 6,0%), fie de funcționari (8,6% și 15,9%).

Tabelul 4. Opțiuni școlare după tipul liceului absolvit

Nivelul final dorit	Tipul liceului	
	Real-umanist	De specialitate
Liceu	0,5	12,9
Școală postliceală	16,9	3,4
Învățământ superior de 3 ani	16,7	11,4
Învățământ superior de 4 sau mai mulți ani	60,3	52,4
Învățământ superior seral sau fără frecvență	4,3	12,4
Nedeciși	1,3	7,5
<i>Total</i>	100,0	100,0

Sursa: Andrei Novak, 1975.

Un sistem de învățământ organizat pe filiere și specializări diferite încă de la nivel secundar, așa cum era organizat și sistemul românesc de învățământ, conduce la trasee socioprofesionale diferite. R. Boudon (1973) demonstrează de asemenea că opțiunile pentru o formă de învățământ sau alta, pentru o anume filieră sau specializare nu sunt independente de mediul sociofamiliar de proveniență al individului:

parcursul unor nivele cât mai înalte de educație presupune costuri mai ridicate pentru familie și individ astfel că opțiunile educaționale vor ține cont în primul rând de posibilitățile material-financiare. Indivizii proveniți din categorii sociale diferite nu pot avea destine socioprofesionale identice atât timp cât nivelul de educație al fiilor/fiicelor depinde de statusul social al părinților, iar statusul social al fiilor/fiicelor depinde

de nivelul de educație atins de către aceștia. De asemenea, teoria reproducției sociale, cunoscută mai ales în varianta elaborată de P. Bourdieu, a fost dezvoltată în Franța de către L. Althusser (1977) și scoate în evidență tocmai efectele organizării sistemului de învățământ asupra destinului socioprofesional al individului. El descrie sistemul de învățământ ca principala rețea de difuzare-inculcare a ideologiei clasei dominante. Ideea va fi preluată și dezvoltată sub forma *teoriei celor două rețele de școlarizare* de către adepții săi Ch. Baudelot și R. Establet, în Franța, iar în SUA, de către S. Bowles și H. Gintis – *teoria corespondenței*². Ideea de bază a celor două teorii este aceea că sistemul de învățământ, deși susține că asigură egalitatea de șanse la educație tuturor indivizilor, indiferent de originea lor socială, datorită modului în care este organizat – pe două filiere, una primar-profesional și alta secundar-superior – produce inegalitatea de șanse. Modul de organizare a sistemului de învățământ pe două rețele distincte și separate, susțin adepții acestor teorii, se suprapune peste diviziunea socială a muncii: ocupații manuale și ocupații nonmanuale. Pe parcursul școlarizării, odată cu informațiile și cunoștințele, elevii își însușesc și comportamente, atitudini, valori specifice celor două categorii ocupaționale. „Astfel, în colegii și licee activitățile elevilor sunt în mod strict reglementate. În întreprinderi, nivelele cele mai de jos pun accentul pe respectarea regulilor. În continuare, la nivel postbaccalaureat scurt, ca și la nivelul mediu al

întreprinderilor, activitățile sunt mult mai independente și mai puțin controlate. În sfârșit, nivelului universitar, elitist îi sunt atașate dezvoltarea raporturilor sociale corespunzătoare celor existente la nivelul superior al ierarhiei întreprinderilor” adică asumarea responsabilității deciziilor, formarea capacității de conducere.

Analiza opțiunilor școlare ale liceenilor români în funcție de tipul liceului absolvit reflectă diferențe importante: cei care au absolvit un liceu de specialitate (caracterizat în principal pe accentuarea însușirii de abilități, deprinderi practice) sunt într-o măsură mai mare orientați spre finalizarea pregătirii școlare și intrarea în producție, comparativ cu cei care au frecventat un liceu cu profil real-umanist (teoretic). De asemenea, o pondere mai ridicată dintre absolvenții liceelor de specialitate se orientează spre învățământul superior, forma fără frecvență și sunt într-o mai mare măsură indeciși cu privire la viitorul lor educațional (7,5%, comparativ cu 1,3%). Astfel, șansele de a avea o ocupație nonmanuală erau mai ridicate în cazul absolvenților de liceu cu profil teoretic decât în cel al absolvenților de liceu cu profil industrial. Dacă pe ansamblu diferențele de natură financiară dintre cele două categorii de ocupații erau limitate, cele nonmateriale erau semnificative: cei care desfășurau activități nonmanuale aveau un prestigiu profesional și social mai înalt, comportamente și atitudini diferite, șansele de a intra în contact cu cei poziționați la niveluri ierarhice mai înalte erau mai ridicate.

Tabelul 5. Ponderea celor admiși în învățământul superior din totalul candidaților (absolvenți liceu promoția 1974-1975) (%)

Mediul social	Total	Băieți	Fete
Orașe mari (inclusiv București)	30,9	46,7	56,3
Orașe mici	37,9	34,6	41,2
Sate	28,0	23,2	30,8
Total	42,1	39,1	45,5

Sursa: Andrei Novak, 1975.

Tabelul 6. Ponderea celor admiși în învățământul superior din totalul candidaților (promoția absolvenților de liceu 1974-1975) (%)

Categoria socioprofesională	Total	Băieți	Fete
Țărani	35,8	31,3	40,0
Muncitori	38,5	33,9	43,4
Maiștri/Tehnicienii	41,2	38,8	43,1
Funcționari	39,6	41,6	36,5
Intelectuali	63,1	61,0	65,7
<i>Total</i>	42,1	39,1	45,5

Sursa: Andrei Novak, 1975.

Inegalitățile de șanse de acces la educație superioară și, în consecință, și inegalitățile de șanse de acces social sunt cel mai bine reflectate la nivelul caracteristicilor populației admise la acest nivel de învățământ: majoritatea celor admiși provin din familii de intelectuali (63,1%) și din mediul urban (orașe mari, inclusiv Bucureștiul – 30,9% și orașe mici – 37,9%). Cei care provin din mediul rural, fiii/fiicele de țărani înregistrează o pondere mai scăzută din totalul candidaților admiși în învățământul superior (28%, respectiv 35,8%). Referindu-ne strict la categoriilor socioprofesionale situate la nivelul intermediar al ierarhiei sociale (maiștri, tehnicieni, funcționari) observăm că și în România, chiar și în condiții extrem de dure socioeconomice și politic, s-au dovedit a fi cele mai avantajate în relația cu sistemul de învățământ: mai mulți dintre fiii/fiicele acestora au optat pentru continuarea studiilor în instituții de învățământ superior de lungă durată (67,4% în cazul fiilor/fiicelor de maiștri, tehnicieni și 62,0% în cazul celor de funcționari) și aproape de jumătate dintre ei au fost admiși (41,2%, respectiv 39,6%).

În perioada regimului comunist, accesul la educație al indivizilor a fost controlat din punct de vedere politic, puternic influențat de statutul socioprofesional al părinților și determina la rândul lui poziția pe care

o ocupa individul în ierarhia socială. Mobilitatea educațională și ocupațională de până la mijlocul anilor '70, deși ridicată ca nivel, a fost una de natură structurală și a fost urmată de o perioadă de autoreproducere socială până la începutul anilor '90.

Capital cultural versus capital economic. România în tranziție

La începutul anilor '90, România avea o populație cu un nivel de educație preponderent mediu, iar evoluția socioeconomică din ultimul deceniu nu ne îndreptățește să credem că situația s-a schimbat foarte mult. Datele rezultate în urma Recensământului populației și locuințelor din 1992 și 2002 relevă faptul că, doar o pondere redusă din populația României a reușit să valorifice oportunitățile oferite de eliminarea restricțiilor de acces la educație, mai ales la nivel superior. Cauzele sunt atât de natură socială, cât și individuală.

Grupa de vârstă care prezintă cel mai ridicat nivel de educație superioară este cea cuprinsă între 30 și 44 de ani (în 1992) și între 25 și 45 de ani (2002). Aceste grupe de vârstă sunt cele care au finalizat învățământul secundar fie înainte de '90, fie în prima jumătate a anilor '90

Tabelul 7. Structura populației în vârstă de 15 ani și peste, după nivelul de instruire, recensămintele din 1992 și 2002 (Simion, 2004)

Grupa de vârstă (ani)	Nivel de instruire							
	Superior		Postliceal și de maiștri		Secundar		Primar	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Total	5,2	7,7	2,1	3,2	67,8	69,8	19,7	14,9
15-19	-	-	-	-	92,5	83,5	6,0	13,2
20-24	1,2	4,1	0,3	2,6	95,2	84,2	1,9	6,0
25-29	8,2	12,7	0,6	3,8	87,4	77,9	2,3	3,6
30-34	9,7	10,0	1,3	2,4	83,9	83,8	3,7	2,4
35-39	9,8	10,5	4,1	2,0	79,4	83,2	5,3	2,7
40-44	9,7	10,6	6,4	2,4	73,0	81,2	9,5	4,1
45-49	8,1	10,6	5,0	5,4	59,2	76,6	25,8	5,8
50-54	5,6	10,4	3,9	7,6	51,6	70,0	34,8	10,1
55-59	4,5	8,7	2,3	6,0	44,7	56,0	40,9	26,3
60-64	4,6	6,1	1,2	4,7	45,3	48,7	40,5	34,7
65 și peste*	7,0	4,6	1,2	1,7	59,8	39,3	51,8	40,4

Sursa : INS, 1994, 2003c.

* În 1922 au fost incluse și persoanele cu vârsta nedeclarată

și care au beneficiat de prelungirea duratei obligatorii de școlarizare de până la 10 ani. Populația cu vârsta mai mare decât 45 ani se caracterizează printr-un nivel cel mult mediu de educație. Cel mai grav este însă faptul că nivelul de educație al populației tinere, 15-19 ani (în 1992, dar și în 2002), are tendința de a scădea și sub nivelul secundar. Anumite măsuri de politică educațională (reducerea duratei obligatorii de școlarizare, a numărului de zile și de ore de școlarizare, restrângerea activității unor instituții de învățământ în special în mediul rural fără a se fi găsit o soluție viabilă în favoarea populației de vârstă școlară din rural etc.) s-au suprapus peste scăderea nivelului de trai al populației, creșterea șomajului și au avut efecte considerabile asupra participării școlare și a rezultatelor educaționale. Evaluările comparative realizate la nivel MEC arată faptul că România se situa în 2001 pe ultimul loc în ceea ce privește participarea la toate

nivelurile de educație a populației în vârstă de 15-24 ani : 41,9% în România, față de 57,5% media pe UE și 64,5% în Lituania, 63,4% în Polonia, 62,7% în Slovenia, 44,2% în Bulgaria (MEC, 2005). În România, vârsta la care individul părăsește sistemul de învățământ, precum și nivelul de educație cu care își începe cariera socioprofesională este foarte importantă și pentru că sistemul de formare educațională și profesională nu funcționează încă, iar populația este mult prea săracă pentru a suporta singură toate costurile cu educația. În lipsa acestei alternative și în condițiile în care valoarea socială a diplomelor de învățământ preuniversitar a scăzut considerabil în ultimul deceniu, populația tânără care finalizează doar un nivel preuniversitar de educație are șanse extrem de limitate de accidente la nivel social. Dacă în perioada de industrializare a României piața forței de muncă era mult mai generoasă, capacitatea sistemului de producție de a crea poziții

sociale favorabile fiind mult mai mare, într-o societate în tranziție, cu tendințe clare de a deveni o societate postindustrială, un nivel scăzut de educație asociat cu lipsa suportului sociofamiliar și material constituie un handicap major pentru individ. Gradul de inserție profesională a indivizilor crește pe măsură ce nivelul de educație este mai înalt. Faptul că învățământul superior din România a devenit mai accesibil la nivelul superior unor categorii mai largi de populație nu înseamnă că s-a transformat într-un sistem echitabil. De fapt, evaluările realizate în ultimul timp de MEC, privind starea sistemului de învățământ, scot în evidență exact contrariul: factorii care țin de mediul sociofamiliar de proveniență al individului

influențează într-o măsură foarte mare destinul educațional și socioprofesional al acestora. În 2004, ponderea persoanelor care au absolvit învățământul superior era de doar 2,9% în mediul rural, față de 19,1% în cel urban. Diferențele se mențin și pentru nivelul postliceal (9,9%, față de 7%) și cel liceal (24,1% în mediul rural și 38,4% în cel urban) (MEC, 2005). Influența statutului profesional al părinților asupra traseului educațional al copiilor este mai mare în România decât în oricare altă țară europeană: 60% dintre tinerii români care finalizează învățământul superior provin din familii cu același nivel de educație (Dumitru, 2002). Celelalte categorii socioprofesionale sunt slab reprezentate la niveluri înalte de educație.

Tabelul 8. Relația dintre ocupația tatălui și nivelul de educație al fiului/fiicei¹

Ocu- pația tată- lui	Nivelul de educație al fiului/fiicei														
	Educație de bază			Școală profesională			Liceu			Școala postliceală			Studii superioare		
	1998	1999	2003	1998	1999	2003	1998	1999	2003	1998	1999	2003	1998	1999	2003
Agricultor	294	323	236	76	85	67	65	57	57	9	17	9	15	23	14
	64,1	64,0	61,0	16,6	16,8	17,3	14,2	11,3	14,7	2,0	3,4	2,3	3,3	4,6	3,6
	58,2	58,8	58,9	43,4	41,1	36,4	23,6	23,4	22,4	12,0	23,0	16,1	14,2	19,8	12,3
Muncitor	193	197	120	84	100	92	154	129	129	39	36	26	36	33	33
	38,1	39,8	29,9	16,6	20,2	22,9	30,4	26,1	32,2	7,7	7,3	6,5	7,1	6,7	8,2
	38,2	35,9	29,9	48,0	48,3	50,0	56,0	52,9	50,6	52,0	48,6	46,4	34,0	28,4	28,9
Tehnician	11	12	11	13	16	9	45	34	24	18	17	19	33	28	34
	9,2	11,2	11,3	10,8	15,0	9,3	37,5	31,8	24,7	15,0	15,9	19,6	27,5	26,2	35,1
	2,2	2,2	2,7	7,4	7,7	4,9	16,4	13,9	9,4	24,0	23,0	33,9	31,1	24,1	29,8
Specialist	1	3	2	-	1	-	7	13	14	6	4	1	17	26	23
	3,2	6,4	5,0	-	2,10	-	22,6	27,7	35,0	19,4	8,5	2,5	54,8	55,3	57,5
	0,2	0,5	0,5	-	0,5	-	2,5	5,3	5,5	8,0	5,4	1,8	16,0	5,2	20,2

Sursa: Diagnoza Calității Vieții.

Notă: Ocupațiile de patron, altă ocupație, nonrăspunsurile nu au intrat în analiză și reprezintă valorile de până la 100%.

Cu cât categoria socioprofesională de proveniență a individului este situată mai aproape de baza ierarhiei sociale, cu atât șansele de a accede la niveluri superioare de educație scad. Ponderea fiilor/fiicelor

de agricultori sau muncitori de a avea un nivel înalt de educație este semnificativ mai redusă comparativ cu cea a fiilor/fiicelor ai căror tați sunt specialiști cu studii superioare. Un alt aspect ce trebuie

remarcat este acela că mobilitatea educațională ascendentă și descendentă pe distanțe mari este foarte redusă la nivelul societății românești: fiii/fiicele de agricultori reușesc să atingă cel mult un nivel mediu de educație, în timp ce fiii/fiicele celor cu studii superioare ating cel puțin un nivel de educație postliceal. Cei care vor ocupa sau ocupă deja o poziție socială intermediară sau înaltă în cadrul ierarhiei sociale se recrutează astfel, fie din aceeași categorie socioprofesională, fie categorii socioprofesionale învecinate. Astfel, în România, „reproducția întregegenerațională a claselor sociale este asigurată de o manieră mult mai eficientă prin transmiterea de

capital cultural decât a celui economic” (Coulangeon, 2004).

În majoritatea studiilor realizate până în prezent în România asupra structurii sociale s-a ajuns la concluzia că nivelul de educație și ocupația sunt principalele criterii în funcție de care o parte importantă a populației se autoplasează în clasa de mijloc. Limitele și conținutul clasei de mijloc se restrâng semnificativ atunci când se iau în calcul și alte criterii precum venitul, mărimea proprietății, mod și stil de viață etc. Capitalul economic este slab reprezentat la nivelul clasei noastre de mijloc și este specific *noii clase de mijloc*.

Tabelul 9. Educație și autopозиționare de clasă (%)

Nivel de educație	Clasa de mijloc		
	1998	1999	2002
Fără educație și educație de bază*	10,5	7,3	14,5
Școală profesională	14,9	15,9	21,7
Liceu	43,3	43,4	48,6
Școala postliceală	58,7	55,4	48,2
Studii superioare	88,7	86,2	78,9

* Educație de bază (școală generală neterminată, școală generală 7-8 clase).

După cum se observă, în toți cei trei ani cât s-a urmărit autoidentificarea de clasă, ponderea celor cu un nivel ridicat de educație este mult mai mare decât a celor cu nivel de educație secundar sau de bază. Din punctul de vedere al nivelului de pregătire școlară, clasa de mijloc din România este comparabilă cu clasele de mijloc din societățile occidentale: majoritatea membrilor săi au un nivel cel puțin mediu de educație (Chiribucă, Comșa, 1999). Distribuția indivizilor în interiorul clasei de mijloc în funcție de nivelul de educație conduce la o „aglomerare” a limitei superioare: majoritatea celor care consideră că fac parte din clasa de mijloc au un nivel înalt de educație. Cei situați

la extremele unei clase sociale sunt și cei care au cele mai ridicate șanse de a accede social sau, dimpotrivă, de a-și pierde poziția socială ocupată. Dacă avem în vedere situația de la nivelul sistemului de învățământ din România, dar și evoluția socio-economică de ansamblu, considerăm că este mult mai probabil ca în următorul interval de timp, cei situați la limita inferioară sau apropiat de aceasta să-și piardă pozițiile ocupate decât ca cei situați la limita superioară a clasei mijlocii să accedă din punct de vedere social. Rolul capitalului economic în procesul de formare a clasei mijlocii și apoi prin transmiterea acestuia urmașilor săi își va face simțită prezența în momentul în care noua clasă

de mijloc din România va crește ca pondere. Orientată de pe acum preponderent spre achiziționarea de capital economic, *noua clasă de mijloc* din România va fi mult mai în măsură să facă față eventualelor creșteri ale costurilor cu educația, achiziționând în acest fel toate tipurile de capital : economic, social și cultural-educational. În momentul de față însă, atât viitorul noii clase de mijloc, cât și cel al vechii clase de mijloc din România sunt incerte : cei care dețin capital economic sunt mult prea puțini pentru a se constitui singuri într-o clasă de mijloc puternică, iar cei care dețin preponderent capital cultural, deși sunt într-o pondere mai mare, fac eforturi considerabile pentru a „supraviețui” în clasa de mijloc. Constituirea clasei mijlocii în România necesită cel puțin un cadru legislativ și un mediu economic stabil, diminuarea inegalităților de șanse de acces la educație a populației și recâștigarea încrederii populației în valoarea socială a diplomelor școlare.

Note

1. Cercetările privitoare la structura socială în România iau în considerare fie structura : „clasă de sus”, „clasă de mijloc” și „clasă de jos” (Barometrul de Opinie Publică), fie : „clasă de sus”, „clasă de mijloc”, „clasă muncitoare” și „țărănimea” (Consolidarea democrației în Europa Centrală și de Est, *Diagnoza calității vieții*, coordonator I. Mărginean).
2. „La lutte contre l'échec scolaire : un défi pour la construction européenne”, partea a II-a, www.euridyce.org
3. Cercetarea „Diagnoza calității vieții”, 1998, 1999, 2003, coordonator I. Mărginean, Institutul de Cercetare a Calității Vieții.

Bibliografie

- Berevoiescu, D., Chiribucă, M.I., Comșa, N., Grigorescu, A., Lăzăroiu, A., Lăzăroiu, S., Pană, M., Pop, L., Stănculescu, S.M. (1999). *Fețele schimbării. Românii și provocările tranziției*, București : Editura Nemira.
- Corneliu Căpățână. (2000). „Mobilitatea socială în România. Aspecte cantitative și calitative la nivel național și în profil teritorial”, *Sociologie Românească*, 1, 2000.
- Chauvel, Louis. (1998c). *La seconde explosion scolaire : diffusion des diplômes, structure sociale et valeur des titres*, www.louis.chauvel.free.fr.
- Chauvel, Louis. (1999g). *Classes et générations : l'insuffisance des hypothèses de la théorie de la fin de classes sociales*, www.louis.chauvel.free.fr.
- Chauvel, Louis. (1998). *La déstabilisation des classes sociales*, www.louis.chauvel.free.fr.
- Coulangon, Philippe. (2004). „Classes sociales, pratiques culturelles et styles de vie”, *Sociologie et sociétés*, www.erudit.org/revue/soc.
- Forsé, Michel. (1997). „La diminution de l'inégalité des chances scolaire ne suffit pas à réduire l'inégalité des chances sociales”, *Revue de l'OFCE*, 63, octombrie, www.insee.fr.
- Gal, Denizia. (2002). *Educația și mizele ei sociale*, Cluj-Napoca : Editura Dacia.
- Georgescu, Maria-Ana. (1998). *Educație și mobilitate socială*, Târgu Mureș : Editura Tipomur.
- Goux, Dominique, Maurin, Éric. (2001). „La mobilité sociale et son évolution : le rôle des anticipations réexaminé”, *Annales d'économie et statistique*, 62, www.insee.fr.
- Hatos, Adrian. (2006). *Sociologia educației*, Iași : Editura Polirom.
- Mărginean, I. (2004). *Studii de sociologie, calitatea vieții și politici sociale*, Pitești : Editura Universității din Pitești.
- Mendras, H. (1988). *apud* Adrian Gavrilescu (2003), „Clasele sociale remodelate de profit și putere”, *Revista Esențial*, 8.
- Mills, W. (1959). *apud* Adrian Gavrilescu (2003), „Clasele sociale remodelate de profit și putere”, *Revista Esențial*, 8.

- Novak, Andrei. (1975). *Studiu privind dorința de pregătire a elevilor din liceu*, Institutul de Științe Pedagogice, București.
- Pert, S. (2001). „Capital uman. Factor-cheie al creșterii economice durabile. Convergențe și disparități”, *Probleme economice*, 22-24, București: Institutul Național de Cercetări Economice, CIDE.
- Simion, Maria. (2004). „Profilul demografic al României”, *Calitatea Vieții*, 1-2.
- Touraine, A. (1969). *apud* Adrian Gavrilescu (2003), „Clasele sociale remodelate de profit și putere”, *Revista Esențial*, 8.
- Urse, Laureana. (2003). „Clasele sociale în România”, București, *Analele Institutului Național de Cercetări Economice*, CIDE.
- *** *Diagnoza Calității Vieții*. (1998, 1999, 2002). Cercetare realizată de Institutul de Cercetare a Calității Vieții, coordonator prof. I. Mărginean.
- *** *Raport asupra stării sistemului național de învățământ*. (2005). Ministerul Educației Naționale, București, www.edu.ro.
- *** *La lutte contre l'échec scolaire : un défi pour la construction européenne*. (1998), partea a II-a, www.euridyce.org.

Abstract

One of the most important criteria that people but also the specialist identify relating to the middle class is the level of the education. Each level of education from educational hierarchy is based on a social position in social hierarchy. As a rule, the secondary and the high levels of education are related to middle and high classes from the social hierarchy. In this article, we propose an analysis of the relationship between the education and the middle class in Romania. The dates that the analysis is based on are taken from Statistic Year Anually Population and Dwelling Consus from 1992 and 2002 and from studies and researches on educational condition in Romania before and after 1989 on autoidentification of class. The results of our analysis pointed out the fact the middle class in Romania is dominating one from cultural and educational point of view. The economic capital is hardly represented in our middle class. From the cultural-educational capital point of view, the middle class in Romania is likewise middle classes in occidental societies. The existence and trends related on the inequalities of the society in education are still factors that bodily affecte the middle class; long-term the inequality of chances related to the access to education emerge to important restriction of the „borders” and the content of middle class.

Primit la redacție : iunie 2006